

yan işlemleri Osmanlılar'da yaygın biçimde uygulanmakta ve bu iş için tebhîr (tütsüleme, etüvden geçirme) aletleri kullanılmaktaydı. Salgın ve bulaşıcı hastalık zamanlarında tebhîrhâneler önemli hizmetler yapıyordu; pek çok tahaffüzhâne de tebhîr aletleri mevcuttu. Bunların dışında 1893 büyük kolera salgını sırasında İstanbul'da belediyeye bağlı olarak faaliyet gösteren Üsküdar, Galata ve Gedikpaşa tebhîrhâneleri açılmıştır. Bu tebhîrhâneler 1911 yılında Müessesât-ı Hayriyye-i Sıhhiyye Müdüriyeti'ne devredildi.

Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 56. maddesi kişi ve çevre sağlığının korunmasıyla ilgilidir. Ayrıca kamu sağlığına dair iki temel yasa vardır; bunlardan biri 24 Nisan 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, diğeri 7 Mayıs 1987 tarih ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu'dur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 51094; BA, İrade-Dahiliye, nr. 93014; BA, A.DVN, Mektübî Kalemî, nr. 2711; BA, Şehremâneti İradeleri, nr. 12 Cemâziyelâhîr 1311/8, 25 Receb 1311/4, 10 Şâban 1312/2, 22 Şâban 1314/6; BA, Sıhhiye İradeleri, nr. 18 Safer 1311/1, 1 Rebülevvel 1322/2, 14 Rebülevvel 1325/1; BA, Yıldız Sadâret Hususi Mâruzat Evrakı, nr. 286/70, 310/81; *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (haz. Mübahat S. Küçükoglu), İstanbul 1983, s. 260-262; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (haz. Ahmet Akgündüz), İstanbul 1992, VI, 540-542; Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 201; *Nevsâl-i Servet-i Fünûn* (1311), s. 18-19; *Nevsâl-i Âfiyet* (1316), s. 362-364; Besim Ömer, *Nevsâl-i Tıbbî*, İstanbul 1320, s. 92-96; E. Caustner, *Hıfzıssıhha* (trc. Mehmed Fahri Paşa), İstanbul 1331, s. 161-166; *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, I, 954-963; IV, 40; Süheyl Ünver, "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 945-952; Bedi N. Şehsüvaroğlu, *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, İstanbul 1953, s. 100-103; Emine Melek Atabek, *1851'de Paris'te Toplanan I. Milletlerarası Sağlık Konferansı ve Türkler*, İstanbul 1974, s. 9-19, 101; W. Mcneil, *Plagues and Peoples*, New York 1975, tür.yer.; Ziya Kıcı, *Osmanlılar'da İhtisab Müessesesi*, İstanbul 1987, s. 103, 105-106, 129, 220, 222; Ekrem Kadri Unar, "Bakteriyoloji", *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*, İstanbul 1988, s. 51-52; a.mlf., "İnfeksiyonlar Bilimi", a.e., s. 241-243; a.mlf., "Tıp Parazitolojisi", a.e., s. 342; a.mlf., *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm Dini*, İstanbul 1989, s. 11, 42, 45; Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul 1992, s. 53-54; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* (haz. Kazım Arsan - Duygu Arsan Günay), İstanbul 1995, s. 349-350; Sarıaya Faroqi, *Hacılar ve Sultanlar* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1995, s. 122; Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *TTK Belleten*, LVIII/222 (1994), s. 351; "Fâtih'in Tabâbetle İlgili Vasîyetnâmesi", *Yeni Türkiye*, I/5, İstanbul 1995, s. 7.

 GÜLDEN SARIYILDIZ

HİKD

(bk. KİN).

HİLÂTÎ

(الخلاطی)

Ebû Abdillâh Sadrüddîn Muhammed b. Abbâd b. Melik Dâd el-Hilâfî (ö. 652/1254)

Hanefî fakihî.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bitlis'in bir ilçesi olan Ahlat'a (Arapça eserlerde Hılât) nisbetle Hilâtî diye anılmaktadır. Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî'den fıkıh okudu ve *Şahîh-i Müslim*'i dinledi. Kureşî'nin Zebidî, İbn Kutluboğa'nın İbnü'z-Zebidî şeklinde kaydettiği bir âlimden de *Şahîh-i Buḥârî*'yi dinledi. Her iki kaynağın da adını belirtmediği bu âlim, Hanefî ve Hanbelî tabakat kitaplarında Zebidî veya İbnü'z-Zebidî diye anılan ve çeşitli şehirlerde *Şahîh-i Buḥârî*'yi okuttuğu kaydedilen Ebû Abdullah Hüseyin b. Mübârek ez-Zebidî (ö. 631/1234) olmalıdır. Her iki hocasının da Dimaşk, Halep ve Bağdat gibi ilim

merkezlerinde bulunduğu göz önüne alınırsa Hilâtî'nin ilim tahsil için bu şehirlerle gitmiş olduğu düşünülebilir. Kahire'de Süyûfiyye Medresesi'nde ders verdiği bilinen Hilâtî'nin talebelerinden sadece Mısır Hanefî kâdilkudâtı Ahmed b. İbrâhim es-Serûcî'nin adı zikredilmektedir. Hilâtî Receb 652'de (Eylül 1254) vefat etti.

Eserleri. 1. *Telḥîşü'l-Câmi'i'l-kebîr*. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin Hanefî mezhebinin ana kaynaklarından olan *el-Câmi'u'l-kebîr*'inin muhtasarıdır. İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunan (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1552; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 513; Esad Efendi, nr. 584; Lâleli, nr. 841; Ayasofya, nr. 1073; Yenicami, nr. 378) eserin birçok şerhi yapılmıştır. Günümüze ulaşan önemli şerhleri arasında İbn Balaban'ın *Tuḥfetü'l-ḥariş fi şerhi't-Telḥîş*, Mes'ûd b. Muhammed el-Gucdûvânî'nin *et-Tenvîr şerhu Telḥîşü'l-Câmi'i'l-kebîr*, Bâbertî'nin *Şerhu Telḥîşü'l-Câmi'i'l-kebîr* adlı eserleriyle Sa'deddin et-Teftâzânî ve Molla Fenârî'nin şerhleri zikredilebilir. *Telḥîş*'in bir kısmı Mevkûfâtî Mehmed Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilerek şerhedilmiştir. Bu

Hilâtî'nin *Telḥîşü'l-Câmi'i'l-kebîr* adlı eserinin Mevkûfâtî Mehmed Efendi tarafından yapılan Türkçe tercümesinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 719)

eserin bir nüshası *Tercüme-i Telhîsü'l-Câmîi'l-kebîr* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Şehid Ali Paşa, nr. 719). Mevkûfâtî tercüme yazdığı mukaddimede eserin çok muhtasar olduğunu, bu sebeple bazı yerleri anlamakta güçlük çektiğini belirtmektedir (bk. vr. 2^a). **2. Maqşadü'l-Müsned.** Ebû Hanîfe'nin *el-Müsned* adlı eserinin muhtasarı olup Dârü'l-kütübî'l-Mısıryye'de bir nüshası bulunmaktadır (Hadis, nr. 440/2; bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 178-179, 475; *Suppl.*, I, 286, 290, 655; Sezgin, I, 416, 426-427). Kaynaklarda Hılâtî'nin *Ta'lik'ü'lâ Şahîhi Müslim* adlı bir eserinden de söz edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hılâtî, *Tercüme-i Telhîsü'l-Câmîi'l-kebîr* (trc. Mevkûfâtî Mehmed Efendi), Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 719, vr. 2^a; Kureşi, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 123-124; III, 180-181; İbn Receb, *ez-Zeyl'ala Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 188-189; İbn Tağrıberdî, *ed-Delîlû's-şâfi'ale'l-Menheli's-şâfi'* (nşr. Fe-hîm Muhammed Şeltût), Kahire, ts. (Mektebe-tü'l-Hâncî), II, 630; İbn Kutluboğa, *Tâcüt'terâcim*, s. 62-63; *Keşfü'z-zunûn*, I, 472-473, 558, 569; II, 1681; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 13, 172-173; Brockelmann, *GAL*, I, 178-179, 475; *Suppl.*, I, 286, 290, 655; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 125; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 51; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 118; Sezgin, *GAS*, I, 416, 426-427; Ahmet Özel, *Haneî Fıkh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 66; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2052.

CENGİZ KALLEK

HİMÂRİYYE

(الخمارية)

Allah'ın günaha sebep olan şeyleri yaratmayacağı görüşünden hareketle şarabın ilâhî fiille değil imalatçısının fiiliyle meydana geldiğini ileri süren Askerimükrem Kaderileri'nden bir gruba verilen ad (bk. KADERİYYE).

HIMS

(bk. HUMUS).

HINNÂVİZÂDE

(bk. KINALİZÂDE ALİ EFENDİ).

HİNZİZ

(الخنذيز)

Birinci sınıf Câhiliye şairlerine verilen ad (bk. TABAKÂTÜ'Ş-ŞUARÂ).

HIRÂBE

(bk. EŞKİYA).

HIRAKİ

(الخرقي)

Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hirakî el-Bağdatî (ö. 334/946)

Hanbelî fakihî.

Hirakî nisbesi, Arapça'da "elbise ve ku- maş" anlamına gelen *hırka* (çoğulu *hı- rak*) ticaretinden gelmektedir. Babası Ebû Ali el-Hirakî de hocası Ebû Bekir el-Merrûzî'ye (ö. 275/888) yakınlığı sebebiyle "Merrûzî'nin halifesi" diye anılmış bir Hanbelî âlimi olup Merrûzî'ye sorduğu sorulara onun verdiği cevapları derle- yerek *Kaşasu men hecerehû Ahmed* adıyla bir eser kaleme almıştır (İbn Tey- miyye, VII, 148).

Bağdat'ta tahsil gören Hirakî, Ebû Bekir el-Merrûzî'den başka Harb b. İsmâ- il el-Kirmânî'den, Ahmed b. Hanbelî'nin oğulları Sâlih ile (ö. 266/880) Abdullah'ın da (ö. 290/903) talebeleri olan babasın- dan ve Ebû'l-Fazl b. Abdüssemi' el-Hâşi- mî gibi pek çok âlimden ders aldı. Hirakî'nin doğrudan Ahmed b. Hanbelî'nin öğül- larından ders okuduğuna dair bazı müel- lifler tarafından kaydedilen bilgi (Sezgin, I, 512; İbnü'l-Mibred, neşredenin mukad- dimesi, I, 88-89) klasik kaynaklarda veri- len bu mâlumatla çelişmektedir. Arala- rında Ebû'l-Hasan Abdülazîz b. Hâris et- Temîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Osman es-Saffâr, İbn Batta el-Ukberî, Ebû'l-Hüseyin İbn Sem'ûn ve Ebû Bekir Hasan b. Yahyâ el-Mukrî gibi fakih ve mu- haddislerin bulunduğu birçok âlim de Hi- rakî'den ders almıştır.

Hirakî zamanında Büveyhîler'in hâki- miyeti altında bulunan Irak'ta Râfizîlik ve Mu'tezilîlik hâkim duruma gelmişti. Ce- mâziyelâhir 321'de (Haziran 933) yahut ertesi yıl, Emîr Ali b. Yılbak ve kâtibi Ha- san b. Hârûn Bağdat'ta hutbe sırasında Muâviye ile oğlu Yezîd'e lânet edilmesini emrettiler. Yine aynı yıl Hanbelîler'in va- az ve öğretimden menedilip bazılarının Basra'ya sürgüne gönderilmesi halkta bü- yük bir tedirginliğe yol açtı. 331 (943) yı- lında da sahâbeye dil uzatma had safha- ya varınca tüccarların pek çoğu hacilarla birlikte Mısır ve Şam'a hicret etti. Bu olay- lar sebebiyle Hanbelîler'in Bağdat'ta kal- ması güçleşince Hirakî de Hanbelî mezhe- binin kök salmaya başladığı Şam'a gitti.

Burada vefat eden Hirakî, Bâbüssağir Kab- ristanı'nda şehidlerin mezarları yakınına Cerrâh Camii karşısına defnedildi. Kabri daha sonra ziyaretgâh haline gelmiştir. İbn Batta, hocası Hirakî'nin Şam'daki kab- rini ziyaret ettiğini açıkça ifade ettiğine göre onun Bağdat'ta öldüğü şeklindeki rivayet gerçeği yansıtmamaktadır.

Eserleri. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın belirtti- ğine göre Hirakî'nin pek çok eseri bulun- makla birlikte bunlar yaygınlık kazanma- mıştır. Zira Bağdat'tan ayrılırken kitap- larını emanet bıraktığı dostunun evi yan- mış ve bu yangından sadece *el-Muhta- şar* adı verilen eseri kurtulabilmiştir. *el- Muhtaşar*'ın hac bölümünde Hacerüles- ved'in Karmatîler tarafından yerinden sö- külmüş olduğunu ima eden, "Hacı Hace- rülesved'e gelir ve imkân bulursa -eğer yerinde ise- onu selâmlar ve öper" ifade- si, hiç değilse kitabın bu bölümünden iti- baren sonuna kadar olan kısmının 317 (929) yılından sonra yazıldığını düşündür- mektedir. Zira Hacerülesved, Karmatî lideri Ebû Tâhir el-Cennâbi tarafından bu tarihte yerinden sökülmüş ve ancak 339'da (950-51) tekrar yerine konulabil- miştir. Hirakî'nin özel bir isim vermediği bu eser, mezhebin görüşlerini özlü biçim- de ihtiva etmesi sebebiyle *el-Muhtaşar* diye meşhur olmuştur. Hanbelî mezhe- bine dair ilk klasik fıkıh metnini teşkil eden kitabın bölümlerinin tertibinde Şâfiî mez- hebiyle ilgili eserler esas alınmış ve bu ter- tip daha sonraki pek çok Hanbelî müellifi tarafından da benimsenmiştir. *el-Muhta- şar*, Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Mak- disî (ö. 620/1223) *el-Mukni'* yazıncaya kadar Hanbelîler'in yegâne muteber fıkıh metni olma özelliğini korumuştur. İbn Kudâme'nin eseriyle birlikte *el-Muhta- şar*'ın tertibi de terkedilmiştir.

el-Muhtaşar'ın ihtiva ettiği 2300 me- selenin tamamı doğrudan Ahmed b. Han- bel'e ait görüşler olmayıp bir kısmı onun görüşlerine dayanılarak Hirakî tarafın- dan ortaya konan tahrîrlerdir. Hirakî'nin eserinde bunu belirtmemesi, bütün gö- rüşlerin Ahmed b. Hanbel'e ait olduğunu ima edeceği gerekçesiyle tenkit edilmiş- tir. Gulâmü'l-Hallâl'in *el-Muhtaşar*'ın bir nüshası üzerine, "Hirakî bana almış me- selede muhalefet etmiştir" diye yazdığı- nı kaydeden İbn Ebû Ya'lâ bunu araştır- dığını ve aralarında doksan sekiz mese- lede ihtilâf bulunduğunu tesbit ettiğini belirtir (*Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 76-118). Hanbelî mezhebinde büyük öneme sahip olan *el-Muhtaşar* medreselerde okutul- muş, talebeler tarafından ezberlenmiş,